

تحلیل کیفی مشارکت به روش مثلث سازی مورد مطالعه: مشارکت شهرداری مشهد با سازمان های مردم نهاد

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۲/۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۴/۱۷

مجتبی ملایی^۱

مریم اسکافی^۲

چکیده

هدف از اجرای این تحقیق شناسایی عوامل زمینه ساز مشارکت فعالانه تشکل های مردمی است. در راستای این هدف، محقق به بررسی وضعیت مشارکت سازمان های مردم نهاد با شهرداری در حوزه برنامه های فرهنگی - اجتماعی پرداخته است. بررسی و مطالعات انجام شده نشان می دهد که موانع زیادی بر سر راه مشارکت بین شهرداری و این گونه سازمان ها وجود دارد که بررسی آن دارای حائز اهمیت زیادی است. تحقیق حاضر از نوع پژوهش کیفی و جامعه آماری آن، سازمان های مردم نهادی هستند که حداقل یک بار با شهرداری همکاری کرده اند. نتایج این تحقیق بیانگر موارد متعددی است که هر یک به گونه ای بر مشارکت مؤثر است. محقق از مقولات حاصل شده دو مدل طراحی نمود. یکی از مدل ها براساس تحلیل مسائل اجتماعی در نظریه بدون است و مدل دوم براساس نظریه مبنایی است که شامل ۶ نوع متغیر (شرایط زمینه ای، شرایط علی، شرایط مداخله ای، پدیده، راهبردهای مقابله ای و پیامدها) است. نتیجه نهایی این است که تنها در صورتی که نوع تعامل شهرداری با سازمان های مردم نهاد از نوع مشارکت حداکثری متقابل باشد هر دو طرف رضایت کامل دارند، اما همان طور که نتایج نشان می دهد متأسفانه نوع مشارکت موجود بین این دو سازمان در حال حاضر از نوع مشارکت شعاری است که تنها در ظاهر و در زبان بسیار قوی اما در عمل، اصول مشارکت به علل متعددی که در این مقاله بیان شده، رعایت نمی شود.

واژگان کلیدی: سازمان های مردم نهاد، شهرداری، مشارکت، تحلیل کیفی، مثلث سازی

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه پیام نور مشهد
۲. استادیار جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گناباد، نویسنده مسؤول

بیان مسأله

شهر مشهد به عنوان دومین شهر پرجمعیت کشور، با نرخ رشد ۱۴ درصد روبه رو بوده و در نظام سلسله مراتب شهری ایران، در رتبه دوم بعد از تهران قرار دارد که به دلیل اعتبار فرامنطقه‌ای و عوامل مختلفی هم چون قراردادن در مسیر راه‌های تجاری و ارتباطی کشورهای آسیای میانه و افغانستان، جمعیت آن همواره در حال افزایش است. این رشد سریع، هشداری برای مدیران شهرداری است. زیرا رشد جمعیت، رشدنیازهای اساسی شهروندان را به دنبال دارد که یکی از مهم‌ترین آنها، نیازهای اجتماعی-فرهنگی است. همان‌طور که پورموسوی (۱۳۹۰: ۱۵) در تحقیق خود ذکر کرده است: «یکی از انتقادهای اساسی و جدی که همواره متوجه مدیران شهری بوده، عدم توجه به مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی در طرح‌های توسعه‌ای است، به همین سبب صاحب‌نظران و متفکران اجتماعی معتقدند به رغم سرمایه‌گذاری و هزینه‌های هنگفت در شهرهای ایران، کیفیت زندگی بهبود چندانی نسبت به گذشته نیافته است و حتی محدودیت‌ها و مشکلات شهروندان بیشتر شده است، زیرا برنامه‌های توسعه‌ای شهرها در دهه‌های گذشته، مهم‌ترین عناصر حیات اجتماعی شهرها یعنی باورها، ارزش‌ها و هنجارها را نادیده گرفته است». این موضوع باعث ایجاد شکاف بین وضع موجود و مطلوب شده است. از نظر صدیق اورعی (۱۳۹۰: ۹۱)، شهروندی، عضویت مالکانه در اجتماع محلی و شهری است. اگر اجتماع محلی و شهری به معنی دقیق کلمه وجود داشته باشد و روابط اجتماعی اعضای این گروه‌های دارای تعامل و همبستگی و سرزمین مشترک، تا حد ممکن افقی و در حداقل ضروری، عمودی باشد، شرط لازم برای وجود شهروندی فراهم است و آنگاه شهرداری باید میانجی مطالعه و اطلاع‌رسانی نیازها و انتظارات شهروندان از یک سو و حضور داوطلبانه و مشارکتی آنان در ارزیابی امکانات و مقدرات و گفتگوی فراگیر و مستمر درباره استحقاق‌ها و شیوه‌ها، از سوی دیگر باشد.

مفهوم مشارکت در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم شهروندی است و تحقق شهروندی فعال و واقعی با مشارکت همه‌ی اعضای جامعه امکان‌پذیر می‌یابد. امروزه ارتباط مردم با حکومت و دولت‌ها و جلب مشارکت هر چه بیشتر مردم در امور مختلف،

از طریق نهادهایی صورت می‌گیرد که به سازمان‌های مردم‌نهاد معروف گردیده‌اند و به عنوان نهادها و مؤسساتی کارآمد و مکمل بخش دولتی در تأمین اهداف توسعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. در این راستا سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO/سمن) به عنوان مجامعی برآمده از دل مردم، به صورت خودجوش و دارای هدفی مشترک و خیرخواهانه با گرایش‌ات غیرسیاسی، غیردولتی و غیرانتفاعی می‌توانند نقش‌های مهم و اساسی را در برقراری و گسترش امنیت انسانی ایفاء نمایند. با این همه، به نظر می‌رسد، آن‌چه مشاهده می‌شود، بیانگر اهمیت این نوع سازمان‌ها در نگاه مدیران شهرداری نیست. به طوری که بانک جهانی (۱۹۹۳)، «فقدان مشارکت جامعه را علت شکست تلاش‌های زیاد توسعه جامعه در کشورهای در حال توسعه می‌داند» (Ahmadi & et al. 2013: 971). توکویل^۱، به عنوان نسخه‌ای برای پیشرفت، «همکاری دولت با سازمان‌های غیردولتی، را عامل قوت دولت‌های ضعیف دانست» (Naomi Brass, 2010: 2). مشارکت در حال حاضر، یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین موضوعاتی است که در توسعه و حکمرانی و مدیریت شهری نقش بسیار مؤثری دارد و هرچه می‌گذرد، توجه به آن بیشتر می‌شود. در تحقیقات زیادی از جمله اصغرپور (۱۳۸۶)، صدقی و شریف‌زاده (۱۳۸۷) و پورموسوی (۱۳۹۰) نشان داده شده است که با وجود تلاش‌های زیاد برای مشارکت مردمی، مشارکت فعال و واقعی مردم در اداره امور شهرها با شهرداری ضعیف است، تا حدی که یکی از اهداف کلان در آخرین برنامه توسعه پنج‌ساله، موضوع تقویت مشارکت عامه مردم و اتخاذ تدابیر لازم برای نظارت شایسته و پیوسته بر اجرای برنامه است. توجه به مشارکت در کشورهای دیگر در حدی است که تحقیقات مختلفی از مشارکت خواهرشهرها از جمله رساله ارشد گرافلند بوسرما^۲ (۲۰۱۵) در رابطه با اثرات مورد انتظار و واقعی مشارکت، مشارکت بین شهرداری داخلی و منطقه‌ای (Dunmade, 2014)، مشارکت شرکت‌های خصوصی و جماعت‌ها در کشورهای در حال توسعه (Forsyth, 2005) به عمل آمده است، در حالی که در ایران، موضوع مشارکت هنوز در مراحل اولیه مانند تعریف دقیق مشارکت، جایگاه ضعیفی دارد.

1. Tocqueville
2. Graafland-Boersma-1

در بررسی علل مشارکت، تحقیقات زیادی انجام شده است. از جمله دانش و عزیزاللهی (۱۳۸۷) ذکر کرده‌اند که هنگامی که هم دولت و هم سازمان‌های مردم‌نهاد به جای نقش‌های متضاد دارای نقش‌های مکمل باشند، تشریک مساعی امکان‌پذیر خواهد بود. در بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد، نظریه‌های مختلفی نیز شواهد زیادی ارائه کرده‌اند. از جمله نظریه‌های کلاسیک مربوط به جامعه مدنی معتقدند ارائه خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد، دولت را قوی‌تر می‌کند. دو کار تجربی توکویل، دموکراسی در آمریکا و کار پاتنام^۱ و دیگران، کار ساخت دموکراسی: سنت‌های مدنی در ایتالیای مدرن، فراوان‌ترین این آثارند (Naomi Brass, 2010: 19). «از نظر پاتنام، جامعه مدنی، یک دولت قوی می‌سازد» (Putnam & et al. 1993: 182، نقل از Naomi Brass, 2010: 19). این دانشمندان به جای تمرکز به سازمان غیردولتی به عنوان جامعه مدنی یا سازمان‌های خصوصی، معتقدند که این‌گونه سازمان‌ها حمایت برای اقتدار سیاسی موجود را افزایش می‌دهند (Martin 2004: 10، نقل از Naomi Brass, 2010: 21). «سازمان‌های غیردولتی هم‌چنین می‌توانند به سادگی از ظرفیت دولت با کاهش بار مالی و مدیریتی حمایت کنند» (Bratton, 1989، نقل از Naomi Brass, 2010: 21). با توجه به این‌که سازمان‌های متعدد، مسؤول صدور مجوز برای سازمان‌های مردم‌نهاد هستند و با توجه به این‌که، سازمان‌های مردم‌نهاد متعددی در مناطق مختلف شهری در حوزه‌های مختلف مشغول فعالیت هستند و توانسته‌اند اعتماد مردم را برای مشارکت جلب کنند، اما در مشارکت با شهرداری طوری که شایسته است، دیده نمی‌شوند. این سازمان‌ها از آن‌جا که مردمی و عام‌المنفعه‌اند، توانسته‌اند به خوبی با مردم رابطه برقرار نمایند و می‌توانند در سطح کلان، اثر موثری در مشارکت مردمی داشته باشند و به عنوان واسطی بین مردم و شهرداری به طور بسیار قوی‌تر عمل کنند، اما به نظر می‌رسد، وضعیت این سازمان‌ها، در شهر مشهد به گونه‌ای است که بسیاری از این سازمان‌ها به علت موانع موجود، حتی حاضر نیستند که مجوز بگیرند و بدون مجوز مشغول فعالیت‌اند و ناشناخته مانده‌اند. از طرفی شهرداری نیز همه سازمان‌های مردم‌نهاد موجود و فعال را به رسمیت نشناخته است و

1. Putnam

حاضر به همکاری با بسیاری از این سازمان‌ها نیست. پیداست که موانع زیادی بر سر راه مشارکت بین شهرداری و این‌گونه سازمان‌ها وجود دارد که برخی به شهرداری ارتباط دارد و بخشی از آن نیز مشکلاتی است که خود سازمان‌های مردم‌نهاد ایجاد کرده‌اند. از این‌رو، بررسی این موانع و علل کم‌رنگ بودن نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در برنامه‌های فرهنگی - اجتماعی در شهرداری حائز اهمیت بالایی است.

وحیدیان (۱۳۹۲) در گزارشی با عنوان «سازمان‌های مردم‌نهاد، رکن سوم توسعه پایدار»، به تعریف و شرح وضعیت و خدمات و اساسنامه این نوع سازمان‌ها پرداخته است. سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) به سازمان‌هایی داوطلبانه، غیردولتی، غیرانتفاعی، عام‌المنفعه و خیرخواهانه اطلاق می‌شود که بر اساس اساسنامه مشخص در حوزه‌های خاص به فعالیت مشغولند. ویژگی مهم آنها غیرسیاسی بودنشان است. سمن‌ها تحت عنوان شخصیت حقوقی سازمان خود، حق انجام فعالیت سیاسی را ندارند. خیرخواهانه بودن آنها به این معناست که هدف از تشکیل این سازمان‌ها کسب درآمد اقتصادی نیست و اگر درآمدی به دست آوردند باید در راستای اهداف خیرخواهانه عمومی یا حل مشکلی از اجتماع که در اساسنامه قید شده است، هزینه کنند.

از طرف دیگر، واکاوی تحقیقات نشان می‌دهد که نقش مشارکت مردم به صورت فردی (غفاری و جمشیدزاده، ۱۳۹۰) پررنگ‌تر است. البته نقش تشکل‌ها در موضوعات مختلف نیز انجام شده است، اما هیچ‌کدام به‌طور خاص به مشارکت از کانال ان. جی. او. ها (NGO) در حوزه برنامه‌های فرهنگی - اجتماعی اشاره نکرده‌اند. تنها یک طرح پژوهشی توسط کمیلی و حسن‌زاده (۱۳۹۳) در حوزه فرهنگی - اجتماعی در شهر مشهد انجام شده است که آن نیز به طراحی الگوی تعاملی مطلوب شهرداری با این‌گونه سازمان‌ها پرداخته است، در حالی که پدیده اولیه قبل از تعامل، مشارکت است که به‌طور مفصل به آن پرداخته نشده است؛ ضمن این که نقش تشکل‌های فرهنگی - مذهبی مثل مساجد پررنگ‌تر از سمن‌ها بوده است. بنابراین محقق سعی کرده است، به این سؤال پاسخ دهد که علل کاهش مشارکت برخی از سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه برنامه‌های فرهنگی - تفریحی با شهرداری چیست؟ تحقیقات داخلی و خارجی زیادی در این زمینه انجام

شده است. نتایج در جدول ۱ تا ۴ آمده است.

جدول ۱) مشخصات پیشینه تجربی داخلی

روش تحقیق	محل بررسی	سال اجراء	نویسنده (نویسندگان)	دسته بندی موضوعی
کیفی	تهران	۲۰۱۳	احمدی و دیگران	نقش مشارکت شهروندان در مدیریت
توصیفی - تطبیقی	-	۱۳۹۲	رجبی و حصاری نژاد	
پیمایشی	خلخال	۱۳۹۲	خبازی	
پیمایشی	تهران	۱۳۹۲	باباخانی، یزدانی نسب و نوری	
توصیفی - تبیینی	مشهد	۱۳۸۹	هاشمیان	
توصیفی - تحلیلی	ایران	۱۳۹۳	علائی	وضعیت و نقش سازمان های غیردولتی
توصیفی - تحلیلی	-	۱۳۸۸	مظفر و قتادیان	
پیمایشی	اهواز	۱۳۸۵	ظفری و دیگران	
اسنادی	-	۱۳۸۵	حاجی پور	مدیریت شهری
توصیفی - تحلیلی	تهران	۱۳۹۲	پورموسوی، مشکینی و مؤذن	
توصیفی - تحلیلی	کاشمر	۱۳۹۲	اسدیان و ابراهیم زاده	

جدول ۲) جمع بندی کلی پیشینه های تجربی داخلی و کاربرد آن در مقاله حاضر

کاربرد در رساله	عوامل مؤثر بر مشارکت	نام دسته	دسته ها
<div style="display: flex; flex-direction: column; align-items: center;"> <div style="display: flex; justify-content: space-around; width: 100%;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">نمود الگوهای کاری</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">عدم درک از مشارکت</div> </div> <div style="margin: 5px 0;">↓</div> <div style="display: flex; justify-content: center; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">مشارکت</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">موانع قانونی</div> </div> <div style="margin: 5px 0;">↑</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; width: 100%;">مقررات و استانداردهای فنی</div> </div>	عوامل فردی عوامل ساختاری	نقش مشارکت شهروندان در مدیریت	دسته اول
<div style="display: flex; justify-content: center; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">مشارکت</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">فعال کردن سازمان های مردم نهاد</div> </div>	تقویت ارزش های قومی و فرهنگی و فعال کردن سازمان های مردم نهاد	وضعیت و نقش سازمان های غیردولتی	دسته دوم
<div style="display: flex; justify-content: center; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">مشارکت</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">جستجوی تعامل و مشارکت</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">نگاه فرایندگرا</div> </div>	جستجوی تعامل و مشارکت و نگاه فرایندگرا	مدیریت شهری	دسته سوم

جدول ۳) مشخصات پیشینه تجربی داخلی

دسته بندی موضوعی	نویسنده (نویسندگان)	سال اجراء	محل بررسی	روش تحقیق
مشارکت سازمان های مردم نهاد در بخش های مختلف	اریستا	۲۰۱۲	فیلیپین	کیفی
	ناتومی برس	۲۰۱۰	کنیا	ترکیبی
	باو و کاجر	۲۰۱۰	نروژ	کیفی
	فورستی	۲۰۰۵	تایلند و فیلیپین	اسنادی
	فولگنس	۲۰۰۵	تانزانیا و مینلاند	کمی و کیفی
	نات داکال	۲۰۰۲	نپال	توصیفی - تحلیلی
	هابسن	۲۰۰۰	شهر پون در هند	توصیفی
مشارکت های مختلف بین شهرداری ها	بسلی و قنک	۱۹۹۹	-	تحلیلی
	گرفلند و بوسرما	۲۰۱۵	نیوزیلند	پیمایش
	جوچویس و استاسکنیناس	۲۰۱۱	لیتوانی	پیمایش
	جانسون و ویلسون	۲۰۰۹	انگلستان و اوگاندا	اسنادی

جدول ۴) جمع بندی کلی پیشینه های تجربی خارجی و کاربرد آن در رساله حاضر

دسته ها	نام دسته	عوامل مؤثر بر مشارکت	کاربرد در رساله
دسته اول	مشارکت سازمان های مردم-نهاد در بخش های مختلف	ضعف در درک فرایند ساختار مشارکت فقدان برنامه ریزی مشارکتی نبود توافق نامه رسمی بین دولت و سمن ها مشکلات دیوان سالاری دولت و تأخیر در پاسخگویی به سمن ها در تحویل خدمات	فقدان برنامه ریزی مشارکتی ↓ مشارکت ← ضعف درک فرایند ساختار مشارکت ← مشکلات دیوان سالاری ↑ نبود توافق نامه رسمی
دسته دوم	مشارکت های مختلف بین شهرداری ها	مدیریت عملکرد	مدیریت عملکرد مستقل شهرداری ← مشارکت

مزیت و تفاوت تحقیق حاضر با تحقیقات داخلی و خارجی این است که:

- ۱- به روش کیفی انجام شده است.
- ۲- واحد تحلیل سازمان های مردم نهاد هستند.
- ۳- سازمان های مردم نهاد از سایر سازمان های خصوصی متمایز شده است.
- ۴- از روش مثلث سازی استفاده شده است.

- ۵- علل کاهش مشارکت سمن ها با شهرداری بررسی خواهد شد.
 ۶- حوزه کاری سمن ها، برنامه های فرهنگی - اجتماعی است.
 ۷- از روش جدید تحلیل مضمون در تحلیل استفاده شده است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع پژوهش کیفی محسوب می شود. جامعه آماری آن، سازمان های مردم نهادی هستند که طبق تعریف، به صورت خیرخواهانه بدون نیت کسب منفعت مالی در شهر مشهد به طور فعال در زمینه برنامه های فرهنگی - اجتماعی در حال فعالیت هستند و ضمناً فعالیتی سیاسی انجام نمی دهند و حداقل یک بار با شهرداری همکاری کرده اند. نمونه گیری از نوع هدفمند است. با تعداد چهار نفر از مسؤولان و مدیران شهرداری مصاحبه عمیق، با هفت متخصص مصاحبه گروهی و با تعداد هفت نفر مسؤول سازمان های مردم نهاد نیز مصاحبه عمیق انجام شد. یعنی در مجموع با ۱۸ نفر مصاحبه انجام شد. روش گردآوری اطلاعات، طرح همسوسازی (مثلت سازی)^۱ است که یکی از چهار نوع طرح های اصلی و شناخته شده ترین و متداول ترین رویکرد در روش ترکیبی است. همان طور که برانن (Brannen, 2005: 14) ذکر کرده است، دو نوع دسته کلی در طرح های همسوسازی وجود دارد. دسته اول طرح های هم زمان است که شامل شش نوع متفاوت است و دسته دوم، طرح های همسوسازی متوالی یا پی در پی است که شامل ۱۲ نوع متفاوت است که در تحقیق حاضر، از یکی از این انواع استفاده شده است. این نوع، که نوع سه از این دسته است، روشی است که در آن، منابع داده های کیفی توسط داده های کیفی دنبال می شوند. برانن (Ibid: 15) نیز اشاره کرده است که «یکی از انواع روش های ترکیبی، استفاده از روش های کیفی متفاوت در گردآوری اطلاعات است». در این رساله از همسوسازی در سه روش مصاحبه ی گروهی، مشاهده مشارکتی و مصاحبه های عمیق استفاده شده است. گام های طی شده در این روش عبارتند از: الف) ابتدا برای رسیدن به شبکه علی احتمالی، مصاحبه گروهی با متخصصان صورت گرفت.

1. Traiangulation Design

ب) با توجه به پاسخ‌های متخصصان در گام اول، با تعدادی از متخصصان و مدیران، مصاحبه عمیق فردی انجام شد تا به پاسخ‌های دقیق‌تر و مشخص‌تر پی برده شود.

ج) برای رسیدن به اطلاعات دقیق‌تر و بررسی انتظارات متقابل به مصاحبه‌های عمیق با مسؤولان سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مختلف پرداخته شد.

د) در نهایت، محقق که خود عضوی از کارکنان شهرداری است و از نزدیک با این گونه سازمان‌ها ارتباط کاری دارد، سعی کرده است از ابتدای کار به مشاهده‌ی جامع از نوع مشارکتی بپردازد و با مقایسه مشاهدات خود با نتایج مصاحبه‌های عمیق و گروهی، واقعیت را همان‌طور که هست، بررسی کند.

بنا بر نظر حریری (۱۳۸۵: ۲۰۶) «در مشاهده‌ی مشارکتی، پژوهشگر از نظر عضویت در گروه مورد مطالعه، می‌تواند یکی از سه نقش زیر را به عهده گیرد: پژوهشگر کاملاً عضو، پژوهشگر عضو فعال و پژوهشگر عضو حاشیه‌ای». در این تحقیق، محقق نقش پژوهشگر عضو فعال را دارد. «این نقش مربوط به پژوهشگرانی است که با فعالیت‌های اصلی محیط تحت مشاهده، سروکار بیشتری می‌یابند. پژوهشگران در این نقش بدون این‌که خود را کاملاً متعهد به ارزش‌ها و اهداف گروه بدانند، مسؤولیت‌های گروهی را می‌پذیرند. در جریان مشاهدات، پژوهشگران ارتباط نزدیکی با اعضای گروه برقرار می‌کنند و به همین دلیل، مشاهدات معمولاً جنبه آشکار پیدا می‌کند» (همان: ۲۰۶-۲۰۷).

همان‌طور که حریری بیان کرده است، محقق براساس سؤالات اصلی پژوهش و با استفاده از مشاهدات گزینشی خود توانسته است «مشاهدات خود را به مسیرهای هدفمند سوق دهد و ویژگی‌ها و روابط میان عناصر مورد مطالعه را مرکز توجه خود» (همان: ۲۱۱) قرار داده است. از طرف دیگر با انجام مشاهدات متمرکز توانسته است جنبه‌هایی را در محیط تشخیص دهد که بیشتر از سایر موارد، توجه آنها را به خود جلب می‌کند. «در این مرحله وجوه عمیق‌تر و باریک‌تری از رفتارها، افراد، زمان‌ها، مکان‌ها، احساسات، ساختارها و یا فرایندها در کانون توجه مشاهده‌گر قرار می‌گیرد و مشاهدات، جنبه متمرکز می‌یابند و ممکن است مسائلی مطرح شوند که تعیین‌کننده مسیر مشاهدات بعدی باشند» (همان: ۲۱۰).

- برای تأمین روایی مصاحبه‌ها، گام‌های زیر انجام شد:
- الف) جلب اعتماد مصاحبه‌شوندگان تا عقاید و نظرات خود را به طور واقعی بیان نمایند.
- ب) انتخاب زمان و مکان مناسب که مصاحبه‌شونده به دور از هرگونه نگرانی، با حوصله‌ی کامل پاسخ دهد.
- ج) موضوع مورد مطالعه، موضوعی نبوده است که محقق در آن ذی نفع باشد، بنابراین مصاحبه‌شونده دلیلی نمی‌بیند تا حقیقت را نگوید.
- د) از آن‌جا که موضوع مورد مطالعه، دغدغه‌ی محقق بوده است، اعتماد مصاحبه‌شونده را بیشتر جلب می‌کند.
- ه) موضوع مورد مطالعه، مسأله‌ای اجتماعی است که به زندگی خصوصی مصاحبه‌شونده برنمی‌گردد تا حساسیتی ایجاد نماید و مانع صحبت از آن چه واقعاً رخ داده، بشود. برای اعتبار مصاحبه‌گروهی، محقق سعی کرده است با استفاده از مصاحبه‌های عمیق فردی و مشاهده، پاسخ‌ها را کنترل نماید.
- پایایی مشاهدات محقق نیز از روش‌های زیر تأمین گردیده است:
- الف) تکرار مواردی از کاهش مشارکت و فراوانی مشکلات و نارضایتی سازمان‌های مردم‌نهاد و عوامل ایجادکننده‌ی آن در طول سال‌های اشتغال و ارتباط با سازمان‌های مردم‌نهاد، تا حدی که تبدیل به دغدغه ذهنی محقق شده است.
- ب) انجام مصاحبه‌های مختلف (در رابطه با صحت مشاهدات خود) با مسؤولانی که محقق، آشنایی چندانی با آنها در مسیر کاری خود نداشته و نیز افرادی با سنین متفاوت و دو جنس مختلف نیز، حاکی از وجود مسأله تحقیق بود، زیرا اگر هریک از مصاحبه‌شوندگان، مشاهده‌گر دیگری تلقی شود، پایایی مشاهدات محقق، تأیید می‌گردد.
- به طور کلی، به منظور قابلیت اطمینان یا قابلیت وابستگی ابتدا مراحل زیر انجام شد:
- الف) مطالعه اکتشافی به مدت چند ماه انجام شد تا به این طریق، سؤالات تحقیق و سؤالات مصاحبه تثبیت شد.

ب) در مصاحبه‌ها همه سؤالات از همه پرسیده شد و صدای آنان با اجازه خودشان ضبط شد.

ج) در مرحله بعد توسط دونفر از همکاران، مصاحبه‌ها پیاده و پس از این مرحله از دو کدگذار برای کدگذاری متن‌های مصاحبه‌ها استفاده و عمل کدگذاری و ویرایش آن، در چندین مرحله انجام شد.

د) کدها و همه جملات مربوط به آن کدها کنار هم قرار گرفت و بدین ترتیب پوشه‌های موضوعی تهیه شد که اگر هر شخص دیگری که آنها را مطالعه کند، هم با موضوع به خوبی آشنایی پیدا کند و هم به نتایج یکسان برسد.

در نهایت، تحلیل داده‌ها با استفاده از رمزگذاری مضمونی که شباهت زیادی به کدگذاری نظری در نظریه مبنایی دارد، انجام می‌گیرد. «در این شیوه گروه‌هایی به عنوان نمونه انتخاب می‌شوند که به نظر می‌رسد دیدگاه‌های آنها در مورد موضوع تحت مطالعه، بیشترین اطلاعات را برای تحلیل فراهم خواهد کرد، به همین دلیل، این گروه‌ها از قبل تعریف می‌شوند و در هر گروه برای انتخاب موردهای تحت مطالعه، نمونه‌گیری نظری انجام می‌گیرد.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های اولیه

در وهله اول به مشخصات مصاحبه‌شوندگان پرداخته می‌شود که در جدول‌های ۵، ۶ و ۷ به‌طور فهرست‌وار آمده است. با تعداد چهار نفر از مسؤولان و مدیران شهرداری مصاحبه عمیق، با هفت متخصص مصاحبه گروهی و با تعداد هفت نفر مسؤول سازمان‌های مردم‌نهاد نیز مصاحبه عمیق انجام شد.

جدول ۵) مشخصات اجمالی مصاحبه شونده‌گان و نمونه‌های تحقیق

مدت فعالیت	سمت	نام	دسته‌ها
۲ سال	مدیر اسبق فرهنگسرای سلامت	نفر اول	مدیران و مسئولان شهرداری در مصاحبه عمیق
۲ سال	کارشناس خانواده سازمان ملی جوانان		
۲ سال	کارشناس دفتر مطالعات فرهنگ معاونت فرهنگی و اجتماعی شهرداری مشهد		
۳ سال	مدیر اسبق فرهنگسرای خانواده		
۲ سال	مدیر اسبق فرهنگسرای بهشت	نفر دوم	
۲ سال	مدیر اسبق فرهنگسرای انقلاب	نفر سوم	
	مدیر مرکز فرهنگی و اجتماعی منطقه الهیه		
۱ سال	کارشناس اسبق حوزه مطالعات فرهنگی سازمان فرهنگی و تفریحی	نفر چهارم	
	کارشناس طرح و برنامه فرهنگسرای غدیر مشهد		

جدول ۶) مشخصات اجمالی مصاحبه شونده‌گان و نمونه‌های تحقیق

تحصیلات	سابقه کار	سمت	نام	دسته
دکتری فلسفه	۶ سال	منتقد و تحلیلگر حوزه فرهنگی و اجتماعی، مدیر مؤسسه فرهنگ‌آموزشی سروش اندیشه	نفر اول	صاحب‌نظران و اندیشمندان در مصاحبه گروهی
دکتری جامعه‌شناسی	۲ سال	نویسنده، تحلیلگر و منتقد اجتماع، مدرس دانشگاه	نفر دوم	
سطح ۳ حوزه	۳ سال	مدرس دانشکده تربیت مدرس قرآن مشهد، نویسنده و فعال حوزه فرهنگی و مذهبی، عضو کمیته مشورتی فرهنگسرای قرآن و عترت	نفر سوم	
کارشناس ارشد گرافیک	۷ سال	مدیر مؤسسه فرهنگی هنر برتر، مدیر مؤسسه فرهنگی هنر برتر	نفر چهارم	
کارشناس ارشد هنر	۲ سال	مشاور فرهنگی رئیس حوزه هنری خراسان رضوی، مدرس فیلم‌سازی، نویسنده و فعال فرهنگی، عضو کمیته مشورتی فرهنگسرای شهر زیبا و ایمن	نفر پنجم	
کارشناس ارشد فقه و اصول	۴ سال	مدیر طرح و برنامه شبکه تلویزیونی ولایت (ماهواره‌ای)، عضو دبیرخانه فرهنگ شهروندی، نویسنده و منتقد حوزه فرهنگی، عضو اسبق کمیته مشورتی فرهنگسرای خانواده	نفر ششم	
کارشناس ارشد کارآفرینی	۶ سال	مدیر مؤسسه فرهنگی آموزشی سروش اندیشه، مشاور و مدرس حوزه کارآفرینی و خلاقیت، نویسنده و منتقد اجتماعی، وبگاه فرهنگی و اجتماعی میلوژی	نفر هفتم	

جدول ۷) مشخصات اجمالی مصاحبه شونده‌گان و نمونه‌های تحقیق

دسته	نام	سمت	سابقه	حوزه فعالیت	مجوزدهنده
مسئولان سمن‌ها	نفر اول	مدیر مؤسسه آستان مهر	۸سال	خانواده- آموزشی - تربیتی	بهبیستی
	نفر دوم	مدیر مرکز سلامت روان فرشته نجات	۱۰ سال	خانواده- آموزشی - تربیتی	بهبیستی
	نفر سوم	مدیر مؤسسه حمایتگران توسعه هگمتانه، نماینده سمن‌های بانوان شرق کشور	۱۱ سال	توانمندسازی اجتماعی بانوان- آموزشی	فرمانداری
	نفر چهارم	مدیر کانون فرهنگی ولیعصر	۶سال	فرهنگی- ورزشی	سازمان تبلیغات
	نفر پنجم	مدیر اسبقتشکلخانه فردوسی	۱۱ سال	تاریخ و هویت	فرهنگ و ارشاد
	نفر ششم	مدیر تشکل خانه اندیشه	۲ سال	مطالعات اجتماعی	فرمانداری
	نفر هفتم	مدیر کانون خلاقان مهرآفرینان جوان	۶ سال	فرهنگ و هنر	فرمانداری

یافته‌های ثانویه

براساس روش تحلیل مضمون، نتایج کدگذاری در جداول ۸ و ۹ آمده است. در نهایت ۳۵۰۰ مفهوم، ۳۳ زیرمقوله و ۱۱ مقوله استخراج شد.

جدول ۸) نتایج ترکیبی کدگذاری باز، محوری و گزینشی از سه روش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم
شناخته نشدن جایگاه سمن‌ها و حمایت کافی از سمن‌ها	نبود ساز و کارهای مدون مبنی بر مشارکت شهرداری با سمن‌ها	عدم وجود فرایندهای مناسب برای بهره‌گیری منظم از ظرفیت تشکل‌ها، عدم تناسب بین قوانین
	مشکلات سمن‌ها	کمبود تعداد تشکل‌های منسجم و متخصص برای اجرای پروژه‌های مشارکتی، وابستگی زیاد مالی، ساختاری و فکری عقیدتی به سازمان تابع
	جایگزینی تشکل‌های دیگر به جای سمن‌ها	وجود تعداد زیاد تشکل‌های نیمه مستقل و یا تأسیس شده به طور غیرمستقیم، کمبود تعداد تشکل‌های کاملاً مستقل و مردمی
	نبود سازمان رسمی و واحد برای حمایت و مجوز سمن‌ها	تعدد سازمان‌های صادرکننده مجوز فعالیت تشکل‌ها، عدم وجود سازمان رسمی برای حمایت از تشکل‌ها
اهداف ناسازگار بین سمن‌ها و شهرداری	ناسازگاری ارزش‌ها	عدم وجود تفاهم و اهداف مشترک بین سازمان‌ها و تشکل‌ها، نبود اعتقاد راسخ به ضرورت مشارکت با سمن‌ها
	بی‌اعتمادی متقابل بین سمن‌ها و شهرداری	عدم اعتماد تشکل‌ها به سازمان‌های دولتی، نتایج رعایت نکردن اصول حرفه‌ای برون‌سپاری از سوی سازمان‌ها

نوع مدیریت	مدیریت متمرکز مدیریت نظام یافته مدیریت جزیره‌ای	استفاده از ظرفیت‌های سمن‌ها در حوزه‌های خاص، استفاده از سطح بالای مشارکت، استفاده از عقاید سمن‌ها در تصمیم‌گیری و برنامه‌سازی، تصمیم‌گیری در سطوح پایین‌تر، تصمیم‌گیری در سطوح بالاتر، دشواری مدیریت غیرمتمرکز در شهرداری به علت گستردگی آن، مشارکت سازمان یافته و یکپارچه
مشخص نبودن جایگاه و تعریف دقیق مشارکت با سمن‌ها	ضرورت مشارکت سمن‌ها با شهرداری	مفیدتر بودن مشارکت‌های مردمی با رفع موانع موجود و نارضایتی‌ها، الزامی بودن مشارکت‌های مردم‌نهاد با شهرداری برای مدیریت بهتر
	ناآگاهی متقابل از شرایط طرفین مشارکت	برگزاری کارگاه‌ها برای آشنایی تشکل‌ها با مواد موجود در قراردادها، بی‌اطلاعی بیشتر تشکل‌ها از سیاست‌های موجود در قراردادها، ناآگاهی از ظرفیت‌های همکاری تشکل‌ها از قوانین، اطلاع‌رسانی به تشکل‌ها در مورد قوانین و نوع مشارکت
	در نظر گرفتن و یکسان‌سازی منافع طرفین	آگاهی متقابل از وظایف و حقوق خود، پیشنهاد مشارکت دوطرفه، در نظر گرفتن سود و منفعت طرفین
	فراخوان عقاید و طرح‌ها از طرف شهرداری برای سمن‌ها	استفاده از فراخوان مشارکت به تشکل‌ها و افراد، واکاوی عقاید و طرح‌های نو، استفاده از تجارب کاربری سازمان‌های مردم‌نهاد
	چگونگی مشارکت	مشارکت فعال در حوزه‌های اجرایی، همکاری تشکل‌ها با شهرداری در زمینه تخصصی و توانمندی خود، مشارکت شهرداری با هر تشکل متناسب با نوع تخصص هر تشکل، مشارکت شهرداری با تشکل‌ها به صورت برون‌سپاری نه به صورت دوسویه، رشد مشارکت متقابل با معرفی الگوهای موفق و ناموفق در تعامل با مردم، مشارکت همگانی، گرفتن آزادی عمل از تشکل‌ها، اعتماد متقابل و دادن آزادی عمل
نارضایتی دوطرفه	تجارب ناخوشایند پیشین دوطرفه	بی‌اعتمادی دو طرف به یکدیگر، نتایج و تجارب نامطلوب طرفین از یکدیگر
	نارضایتی متقابل بین شهرداری و سمن‌ها	نارضایتی شهرداری از تشکل‌ها به خاطر نقص در اجرای برنامه‌ها و گزارشات، نارضایتی تشکل‌ها از شهرداری به خاطر میزان و نحوه پرداخت‌های مالی
عدم حمایت عملی و اجرایی از شهرداری از سمن‌ها در تمام جنبه‌های اداری و قانونی	اطلاع‌رسانی و تبلیغات برای سمن‌ها	شفاف‌سازی فعالیت‌های تشکل‌ها و نشان دادن آن به مردم، کاهش میزان خطا و اجرای خوب برنامه‌ها با اطلاع‌رسانی فعالیت‌های سمن‌ها، شناسایی نقاط قوت و ضعف تشکل‌ها و بررسی آنها
	دستورالعمل‌ها و کاغذبازی‌های طولانی و طاقت‌فرسای اداری	عدم وجود سند بالادستی ابلاغ شده برای مشارکت، فرایند طولانی کاغذبازی اداری، جهت‌گیری گزینشی

جدول ۹) نتایج ترکیبی کدگذاری باز، محوری و گزینشی در سه روش

مقوله	زیرمقوله	مفاهیم
نداشتن متولی فرهنگی برای برنامه های فرهنگی	عدم مسؤلیت پذیری سازمان های فرهنگی دیگر	زیاد بودن کارهای فرهنگی شهرداری به نسبت سازمان های دیگر، انجام بیشتر کارهای فرهنگی توسط شهرداری
	عدم همکاری نهادهای دیگر با سمن ها	عدم حمایت سمن ها توسط نهادهای دیگر (وزارت فرهنگ و ارشاد)، مقصوبودن تمام نهادهای فرهنگی در اجرای فعالیت های فرهنگی
نوع نگرش مدیران شهرداری به سمن ها و مشارکت با آنها	وجود دیدگاه های مدیران سیاسی در شهرداری	عدم حمایت از موسیقی توسط مذهبیان در مشهد علی رغم علاقه مردم، ایجاد مشکلات توسط شهرداری، عدم جذب بی حجابان در فرهنگسرای حجاب، جذب افراد مورد دلخواه شهرداری در فرهنگسراها، نشان دادن جامعه بهتر از واقعیت، سانسور شدن بعضی تشکل ها، عدم تمایل شهرداری به نوشتن توافق نامه با سمن ها، نبود توافق نامه بین سمن ها و شهرداری به علت دیدگاه های سیاسی، تغییر طرح ها و برنامه ها توسط شهرداری به دلیل مخالف بودن با سیاست ها، تغییر دیدگاه ها در تزریق نظرات به سمن ها و اجرای آنها
	اعتقاد به قدرت سمن ها	اعتقاد به قدرت آفرینی سمن ها
	نیاز شهرداری به سمن ها برای اجرای برنامه ها	ترس از تأثیرگذاری سمن ها و به قدرت رسیدن مردم
	تعریف مشارکت	انجام درصد پایینی از برنامه های فرهنگی - تفریحی توسط خود شهرداری، نیاز شهرداری به سمن ها برای اجرای برنامه ها
ناسازگاری اهداف در سمن ها و با یکدیگر	اختلاف سمن ها با هم از نظر دیدگاه	عدم اتحاد سمن ها با یکدیگر به خاطر اختلاف دیدگاه و عقاید، وجود دسته بندی های سیاسی، فکری و عقیدتی در تشکل ها، پایداری تشکل های تربیت محور
	برای پول کار انجام دادن توسط سمن ها	بالا رفتن انتظارات از شهرداری، انجام کار به خاطر پول، درخواست گرفتن پول از شهرداری در قبال انجام کار برای آن
نوع و ابعاد مشارکت شهرداری با سازمان های مردم نهاد	ابعاد مشارکت	حمایت مالی تشکل ها توسط سازمان های دولتی، عدم حمایت فکری از تشکل ها توسط شهرداری، ایجاد تشکل های یک یا دونفره برای انجام طرح های شهرداری، از جمله انتظارات سمن ها از شهرداری: دفاع از طرح ها و عقایدشان، درخواست شهرداری از سمن برای اجرای برنامه هایش، ارتباط شهرداری با تشکل های قوی، عدم درخواست شهرداری از سمن ها برای سیاست گذاری و برنامه نویسی
	وجود خط قرمز در شهرداری از بالا	بیشتر بودن خط قرمزهای شهرداری به نسبت سازمان اطلاعات، وجود خط قرمزی در شهرداری، مشخص شدن برنامه های شهرداری از بالادست
	تمرکز	احساس اطمینان در مدیران به خاطر تجمیع قدرت، واقف بودن مدیران به مشکلات، عدم شایسته سالاری

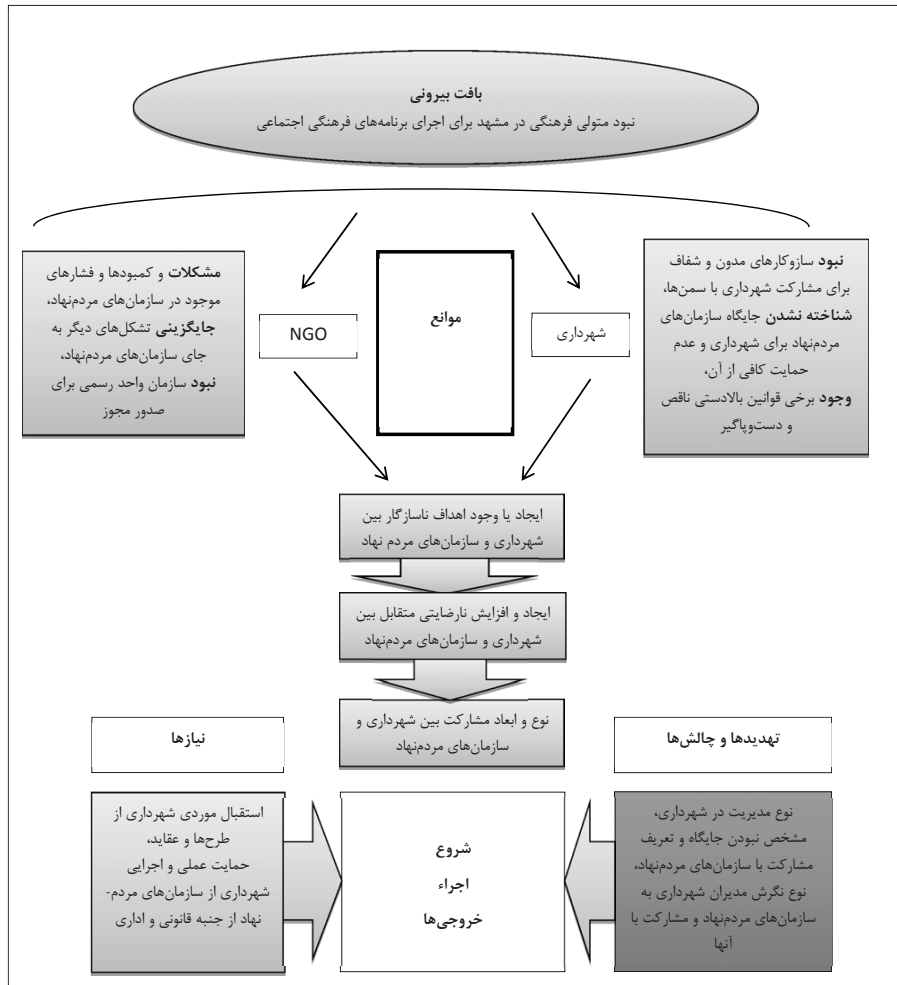
ناسازگاری اهداف بین سازمان های مردم نهاد و شهرداری	عدم حمایت سمن ها از طرق سازمان های دولتی	عدم استقبال سازمان ها از حمایت شهرداری به خاطر حراست، وجود کاغذبازی اداری، جداشدن افراد از سمن ها به خاطر عدم حمایت شهرداری، وجود رابطه یک طرفه بین شهرداری و سمن ها، اهمیت ندادن به سمن ها در کشور، نبود آمار دقیق از سمن هادر مشهد، عدم اعتماد بین شهرداری و تشکل ها، عدم ارتباط فرهنگ برای شهر زیبا با تشکل های محیط زیستی، مشخص شدن برنامه های شهرداری از بالادست، بها ندادن شهرداری به تشکل های محیط زیستی، بها ندادن به تشکل هایی با اندیشه های فلسفی در شهرداری
	نداشتن پشتوانه مالی برای اعضای سمن ها	ساعتی کارکردن اعضای سمن، نداشتن حقوق ماهانه افراد شاغل در سمن ها، عدم تمکن مالی افراد در سمن ها، چراغ خاموش عمل کردن سازمان های مردم نهاد به خاطر سرمایه های اندک
	تفاوت بین کمیت و کیفیت بین سمن ها با شهرداری	مهم بودن ظاهرو کمیت کارها برای مدیران شهرداری و عدم توجه به کیفیت، وجود ساده بدون چشمداشت مالی در سمنها، وجود اختلاف بین کمی کارکردن شهرداری و کیفی کارکردن تشکل ها، اهمیت داشتن تعداد مخاطبان و فراگیر بودن آن برای شهرداری، مهم نبودن تعداد شرکت کنندگان در کلاس ها برای تشکل ها، عمیق تربودن اثرگذاری سمن ها نسبت به سازمان های دولتی
	ناآشنایی مسؤولین با حیطه کاری خود	عدم احاطه مدیران به موضوعات فرهنگی - تفریحی، ناآگاهی مدیران شهرداری از حیطه کاری خود

بحث و نتیجه گیری

نتایج تحقیق بیانگر موارد متعددی است که هر یک به گونه ای بر مشارکت مؤثر است. یکی از این عوامل نوع نگاه و تعریف مدیران از مشارکت است. همان گونه که در تحقیقات پیشین مشاهده شد، توسعه پایدار در هر کشوری مستلزم مشارکت و اعتماد میان سازمان های دولتی و غیردولتی است. «مشاهدات در ایران نشان می دهد، در سال های اخیر این رابطه تا حدی پیشرفت کرده است و می تواند به وضعیت بهتری تبدیل گردد، به طوری که در سیاست گذاری دولت سهم بیشتری را به خود اختصاص دهد. آن چه این وضعیت را تغییر می دهد، نوع نگاه و رابطه بین این نوع سازمان هاست. این امر در کشورهای مختلف به اشکال مختلف است. در زمینه رابطه سازمان های غیردولتی با دولت، با یک دیدگاه لیبرالیستی، سه گزینه یا شیوه تعامل تکمیل، اصلاح و یا مخالفت را ارائه کرده است» (Clark, 1991 به نقل از علائی، ۱۳۹۳: ۸۷). واکاوی و دقت در نتایج تحقیق و انتظارات مسؤولان سمن ها حاکی از این است که این رابطه، نیاز به اصلاح و تکمیل دارد، زیرا این سازمان ها برای درک میزان توانایی های بالقوه خود، نیازمند برقراری رابطه سالم میان خود و دولت هستند و طبق نظریه لکورد و میپانگا

(Lekorwe & Mpabanga, 2007: 5) «این رابطه سالم تنها در صورتی که هر دو طرف اهداف مشترکی داشته باشند، امکان پذیر است». براساس نتایج تحقیق، یکی دیگر از عوامل مؤثر بر پیشرفت سمن ها، رابطه خود سمن ها با یکدیگر است. در ایران متأسفانه همکاری لازم بین سمن ها با هم برقرار نیست. فاولر (Fowler, 1997) در این زمینه معتقد است: «اگر این افتراق به پایان برسد، سازمان های غیردولتی به نسبت سطح همکاری خود، علاوه بر مشارکت در تبادل اطلاعات و اسناد می توانند از دستاوردهای قابل توجهی از جمله عملکرد بهتر، افزایش تأثیر بر جامعه و سیاست گذاران، بسیج منابع بیشتر، رسمیت یافتن و هم چنین مشروعیت بیشتر برخوردار شوند. سازمان های مردم نهاد داوطلبانه، غیردولتی، غیرانتفاعی، عام المنفعه و خیرخواهانه اند و ویژگی مهم آنها غیرسیاسی بودن شان است. اما متأسفانه نوع نگاه و جهت گیری سیاسی در ادارات دولتی از جمله شهرداری مشارکت آن را با این گونه سازمان ها مشکل ساز کرده است، زیرا نوعی ناسازگاری در اهداف ایجاد کرده است. از طرف دیگر، روشن نبودن دستورالعمل هاست و همان طور که محقق در مشاهدات خود اشاره نموده است، نوع ارتباط را دچار اختلال کرده است. با این که ۲۶ ماده از مواد قانون و مقررات برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به تقویت، همکاری و جلب مشارکت سازمان های مردم نهاد اختصاص پیدا کرده است، در آیین نامه ها و قوانین کشور، اهمیت خاصی به توانمندسازی سمن ها و لزوم بهره گیری از نقش مؤثر و قابلیت های آنها مبذول نشده است.

با توجه به حجم زیاد مطالب، محقق نتایج به دست آمده را براساس الگوی نظری بودن در تحلیل مسائل اجتماعی در سه قسمت شروع، اجراء و خروجی به صورت الگویی مفهومی ارائه داده است که در نمودار ۱ نمایش داده شده است.

نمودار (۱) مدل احتمالی فرایند علی مشارکت بین شهرداری و سازمان‌های مردم‌نهاد

منابع

- اصغریور ماسوله، احمدرضا (۱۳۸۶). *راهکارهای افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان*. به سفارش مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد. مشهد: مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد.
- پورموسوی، موسی (۱۳۹۰). *مشارکت شهروندان و برنامه‌های اوقات فراغت، مطالعات شهری: مدیریت شهری و شهر تهران*، ۳. به سفارش اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران. تهران: جامعه و فرهنگ.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- دانش، علی اکبر؛ عزیزاللهی، داوود (۱۳۸۷). *نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در مشارکت اجتماعی جوانان*. به سفارش سازمان ملی جوانان. تهران: سازمان ملی جوانان.
- صدقی، جواد؛ شریف‌زاده، فتاح (۱۳۸۷). "بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در اداره امور شهر". *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ش ۵۹ (بهار و زمستان): ۴۷-۷۰.
- صدیق‌اورعی، غلامرضا (۱۳۹۰). "جایگاه شهروندی در مدیریت شهرداری". در: *مجموعه مقالات همایش علمی شهرداری به منزله نهاد اجتماعی، اداره کل معاونت فرهنگی اجتماعی شهرداری تهران*. تهران: تیسرا: ۸۹-۱۲۳.
- علائی، سوسن (۱۳۹۳). "بررسی وضعیت مدیریت و ساماندهی سازمان‌های غیردولتی (NGOs) فرهنگی ایران". *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، سال پنجم، ش ۱۷ (تابستان): ۸۳-۱۰۲.
- غفاری، غلامرضا؛ جمشیدزاده، ابراهیم (۱۳۹۰). *مشارکت‌های مردمی و امور شهری (بررسی موانع، مشکلات و راهکارهای توسعه مشارکت‌های مردمی)*. به سفارش اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی، مطالعات شهری (مدیریت شهری و شهر تهران)، ۱. تهران: جامعه و فرهنگ.
- کمیلی، حسن؛ حسن‌زاده، هادی (۱۳۹۳). *طراحی مدل مطلوب تعامل حوزه*

- فرهنگی و اجتماعی شهرداری با تشکل ها. به سفارش معاونت فرهنگی - اجتماعی شهرداری مشهد [چاپ نشده].
- وحیدیان، امیر (۱۳۹۲). سازمان های مردم نهاد، رکن سوم توسعه پایدار. به سفارش دفتر مطالعات سیاسی. تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
- Ahmadi, Mehri & et al. (2013). "Toward Community- Based Waste Management: Tehran as a Case Example". *World Applied Sciences Journal*, Vol. 27, No. 8: 970 - 976.
- Brannen, Julia (2005). "Mixed Methods Research: A discussion paper". *ESRC National Centre for Research Methods*, pp 1-30.
- Fowler, Alan (1997) . *Striking a Balance*. London: Earth scan Publications.
- Dunmade, Israel (2014). "Sustainability Issues in Rural-Urban Partnerships: A Study on Regional and Intermunicipal Collaborations between some Southern Alberta Municipalities". *Environment and Ecology Research*, Vol. 2, No.1: 1-7.
- Forsyth, Tim (2005). "Enhancing climate technology transfer through greater public-private cooperation: lessons from Thailand and the Philippines". *Natural resource forum*, vol. 29, No. 2: 165-176.
- Graafland - Boersma, Renske (2015). "The success of sister - city partnerships between Dutch municipalities and a municipality in a CEEC, formalized between 1989 - 2000". Master thesis Public track Public Management Administration.
- Lekorwe, M.; Mpabanga, D. (2007). "Managing Non -

Governmental Organizations in Botswana”. *The Public Sector Innovation Journal*, vol. 12, No. 3: 1-18.

- Naomi Brass, Jennifer (2010). “Surrogates for Government? NGOs and the State in Kenya”. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, Political Science, Graduate Division, University of California, Berkeley.